

11. Tian X. Foreign Direct Investment and economic performance in transition economies: Evidence from China / X. Tian, S. Lin & V. I. Lo // *Post-Communist Economies*, 2004. — № 16 (A). — P. 499–510.

12. Report on Transformation. Hard Landing: Central and Eastern Europe Facing the Global Crisis // Price Water House Coopers, 2009. — 104 p.

В роботі досліджена взаємозв'язок економічного росту з численністю зайнятого населення, сукупним зовнішнім боргом, величиною експорту, кредитом частному сектору і обсягом прямих іноземних інвестицій в країнах Центральної і Східної Європи; дана якісна оцінка отриманих залежностей.

Ключевые слова: *економічний ріст, фактори економічного росту, циклічність, країни Центральної і Східної Європи.*

The paper explores the relationships between economic growth and total employment, gross external debt, export value, domestic credit to private sector and foreign direct investments; the article also contains the qualitative assessment of the results obtained.

Key words: *economic growth, factors of economic growth, cyclicity, Central and Eastern European countries.*

Надійшло 15.10.2010.

УДК 621.01:331.102.344

Т.С. Мішустіна

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто сутність та розвиток структури інтелектуального капіталу як фактора підвищення конкурентоспроможності машинобудівних підприємств. Проаналізовано стан і тенденції машинобудівної промисловості України. Подано структуру компонентів інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства.

Ключові слова: *інтелектуальний капітал, інтелектуальний ресурс, конкурентоспроможність, структура інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства.*

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві інтелектуальний капітал стає основою багатства. Саме він визначає конкурентоспроможність економічних систем, є ключовим ресурсом їх розвитку. У процесі створення, трансформації та використання інтелектуального капіталу беруть участь усі суб'єкти ринкових відносин.

Одним із головних компонентів капіталу в економічній системі є капітал первинних її учасників — підприємств. Він формує базу економічних ресурсів виробничої системи, сфери обігу та виконує важливі функції: відтворювальну, нагромаджувальну, вартісну, фінансову, виробничу, інвестиційну, соціальну. Ця проблема для України загострюється у зв'язку з тим, що сьогодні в Україні спостерігаються диспропорції та протиріччя у системі створення капіталу, зокрема: зменшується величина власного капіталу в ресурсах підприємств для здійснення господарської

діяльності, що знижує рівень реальної капіталізації економіки; погіршується структура капіталу через розширення позичкового капіталу та суттєво послаблюється стан фінансової автономії підприємств. Ситуація погіршилася після світової фінансової кризи, спричиненої розбалансуванням руху фінансових потоків між сферою виробництва та обігу, зниженням ліквідності та платоспроможності економічних систем, дефіцитом власних ресурсів, а також розбалансованістю інвестування, обсяги фінансування активів зросли з відповідним зменшенням обсягів інвестицій у виробництво та основний капітал.

Оскільки у вітчизняній науці категорія «капітал», що знаходиться у власності та розпорядженні суб'єктів господарювання, почала досліджуватися з часу незалежності України, то теоретичні і методологічні підходи до трактування цього поняття на мікро- та макроекономічному рівні фактично перебувають на етапі становлення. У процесі становлення в Україні ринкових відносин проблема розвитку інтелектуального капіталу набуває важливого значення. Це пов'язано з необхідністю докорінної перебудови достатньо потужного виробництва. Зумовлено це тим, що застосування продуктів інтелектуальної праці визначає перехід до якісно нового типу економічного зростання та розвитку.

У зв'язку з тим, що інтелектуальний капітал є якісно новою формою капіталу, необхідною для створення інтелектуального продукту і бажаного доходу, вчені приділяють досить значну увагу терміну «інтелектуальний капітал», проте, незважаючи на наявність великої кількості досліджень з цієї проблематики, категорія «інтелектуальний капітал» досі залишається однією з невизначених і найбільш динамічних.

Аналіз досліджень. Витоки теорії інтелектуального капіталу знаходимо у працях У. Петті, А. Сміта, Д. Мілля, К. Маркса, Ж. Сея, Н. Сеніора, Ф. Ліста, Г. фон Тюнена, У. Багехота, Е. Енгеля, Л. Вальраса, І. Фішера та інших видатних економістів минулих століть. Економічні аспекти інтелектуального капіталу розглянуто в працях сучасних економістів: Д. Белла, Г. Беккера, Е. Брукінга, П. Друкера, Л. Едвінссона, Д. Клейна, Ф. Ліхтенберга, Х. Мак-Дональда, М. Мелоуна, Л. Прусака, Т. Сакайя, Р. Стейера, Т. Стюарта, Ф. Фукуяма, Т. Шульца, Б.Б. Леонтьєва, В.Л. Іноземцева, С.М. Климова, В. Титкова, Л.І. Лукичева, І.Д. Єгоричева та ін. Зазначена проблема досліджується у працях вітчизняних авторів: Г. Башняніна, П. Бережного, І. Болдирева, А. Гальчинського, А. Гапоненко, А. Гейця, С. Злупка, М. Крупки, В. Кінаха, С. Козинського, І. Комарова, В. Олейко, С. Панчишина, М. Паладія, В. Рача, К. Самаряна, В. Семиноженка, А. Чухна, С. Чугуєвця та ін.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби визначити сутність інтелектуального капіталу припадають на 60-ті роки ХХ ст. М. Фрідмен, досліджуючи цю категорію, визначив джерело, специфіку руху (кругообігу), структуру та деякі особливості інтелектуального капіталу, але комплексного уявлення щодо сутності цього поняття сформовано так і не було [8] (рис. 1).

Безумовно, інтелектуальний капітал (від лат. *intellectualis capitalis* – розумовий головний або головні знання) – це один з різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює характерні лише для нього (інтелектуального капіталу) специфіку і особли-

вості. Можна виокремити такі специфічні, відмітні риси інтелектуального капіталу [6]:

- нематеріальність природи інтелектуального капіталу, через що його іноді називають невидимим активом;
- інтелектуальний капітал не амортизується в процесі використання, навпаки, втрачає свою вартість саме від того, що не використовується;
- пріоритетна спрямованість інтелектуального капіталу на майбутнє: основа для його оцінки — це вартість, що буде створена в процесі його майбутнього використання;
- інтелектуальний капітал оцінюється за допомогою як вартісних, так і невартісних показників;
- необмеженість інформаційного ресурсу;
- інвестиції в інтелектуальний капітал забезпечують його власнику одержання більш високого доходу;
- наявність мережевих ефектів та зростаючої граничної корисності.

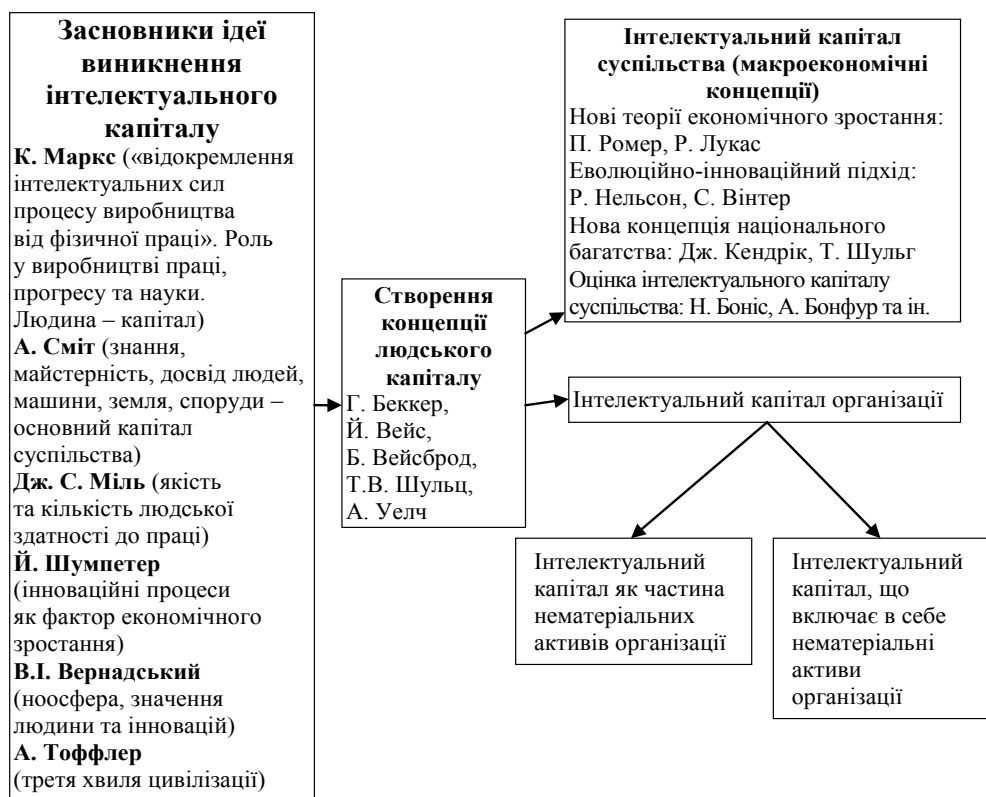

Рис. 1. Розвиток основних напрямів у дослідженні інтелектуальних ресурсів і капіталу [2]

Враховуючи вищезазначене, інтелектуальний капітал можна розглядати як філософсько-економічну категорію, що є невід’ємною для будь-якого економічного суб’єкта, як відносно стійку систему інтелектуальних

ресурсів, що забезпечують потік благ у майбутньому, дозволяючи якісно змінювати оточення шляхом інновацій.

Ознаки інтелектуального капіталу як філософсько-економічної категорії [5]:

- сукупність людського, клієнтського і структурного капіталу;
- базування перш за все на інтелектуальних властивостях індивідів;
- нагромадження;
- наявність майбутніх економічних вигод у вигляді майбутніх надходжень від інтелектуального капіталу як економічного ресурсу і збільшення надходжень від інших ресурсів (праця, капітал, земля, підприємницькі здібності) у результаті функціонування інтелектуального капіталу;
- наявність капітальних і стійких технологічних, фінансових, конкурентних та інших видів переваг у результаті використання елементів інтелектуального капіталу.

Що стосується ролі інновацій, то М. Шарко встановлює деякі загальні закономірності та основні тенденції інноваційної діяльності, а саме: посилення залежності виробництва товарів і послуг від наукових знань і технологій, збільшення кількості виробників нових знань, зростання залежності інноваційної динаміки від успішної взаємодії та співробітництва між фірмами, поширення нових технологій, що передбачає, крім купівлі нового обладнання, організаційні зміни в системі менеджменту [7].

Не менш важливою є структура інтелектуального капіталу (табл. 1) та його класифікація (рис. 2).

Таблиця 1

Підходи до формування структури інтелектуального капіталу*

Автор	Елементи інтелектуального капіталу
К.-Е. Свейбі	<ul style="list-style-type: none"> — зовнішня структура (тісні взаємовідносини підприємства та інших суб'єктів ринку); — внутрішня структура (культура і традиції фірми, а також комп'ютери, інформаційні мережі, засоби зв'язку і технології, які безпосередньо використовують працівники у своїй роботі); — індивідуальна компетентність (здатність індивіда до певних дій у найрізноманітніших ситуаціях)
Е. Брукінг	<ul style="list-style-type: none"> — ринкові активи (клієнтські взаємозв'язки, договори та контракти); — активи інтелектуальної власності (патенти, торгові марки, авторські права, такі, що були виготовлені працівниками, але знаходяться у власності фірми, яка має повне право на їх використання); — активи інфраструктури (філософія управління фірми, її культура та бізнес-традиції); — гуманітарні активи (людські ресурси)
Л. Едвінсон, М. Мелоун	<ul style="list-style-type: none"> — структурний капітал (технічне і програмне забезпечення, організаційна структура, патенти, торгові марки, бази даних, електронні мережі та інші об'єктивні фактори, що забезпечують реалізацію людського капіталу в практичній діяльності); — людський капітал (знання, вміння, навички, досвід, культура, внутрішні цінності, що притаманні працівникам)

Автор	Елементи інтелектуального капіталу
О. Панкрухін	<ul style="list-style-type: none"> – клієнтський капітал (імідж, бренди, торгові марки, взаємозв'язки, що сприяють налагодженню та зміцненню клієнтських взаємовигідних відносин); – організаційний капітал (об'єктивно діючі фактори та умови, що впливають на формування інтелектуального капіталу на певній визначеній території, зокрема: правові норми, інституціональні складові науки та освіти, капіталізація компаній, соціальні інститути, технології, технічне і програмне забезпечення, інтелектуальна власність, корпоративна культура); – людський капітал
Ю. Гава	<ul style="list-style-type: none"> – людський капітал (знання, навички, вміння, досвід, творчі здібності працівників, їх вміння працювати та приймати рішення в конкретних ситуаціях, створювати імідж фірми та будувати стратегічні і тактичні цілі); – технологічний капітал (способи організації виробництва, способи управління ним, технології виробництва, технології соціокультурних взаємовідносин, логістичні зв'язки)

*Складено за [1].

Беручи до уваги все вище зазначене і той факт, що постіндустріальна економіка характеризується зростаючою роллю інтелектуальних ресурсів, порівняно з матеріальними активами, можна зазначити, що інтелектуальний капітал у машинобудівній сфері – основа її конкурентного і динамічного потенціалу і головний фактор впливу в системі забезпечення її конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність – спроможність підприємства використовувати свій конкурентний потенціал для створення і підтримки додаткових конкурентних переваг з метою збереження стійкого становища на ринку і оптимізації прибутку за рахунок завоювання прихильності споживачів. Конкурентний потенціал машинобудівного підприємства визначається певною комбінацією ресурсів, виконаною в контексті обраної стратегії ринкової поведінки. Сучасні ринкові умови потребують від машинобудівних підприємств особливої стійкості їх системного розвитку як гарантії довгострокового функціонування на ринку. Тобто конкурентоспроможність можна розглядати і як можливість підприємства протистояти агресивним впливам середовища.

Інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства можна визначити як сукупність укрупнених груп ресурсів, які використовуються у виробництві вартості машинобудівних підприємств (рис. 3).

Ситуація в галузях машинобудування ускладнюється через їхню специфіку, яка полягає в такому:

- продукція машинобудування – це здебільшого кінцевий продукт виробничого призначення для різних галузей народного господарства, як правило, інвестиційний товар тривалого використання, що потребує великих витрат споживача;

- рішення про купівлю товарів виробничого призначення приймається колективом фахівців. Особлива увага приділяється нормативним

Рис. 2. Класифікація видів інтелектуального капіталу

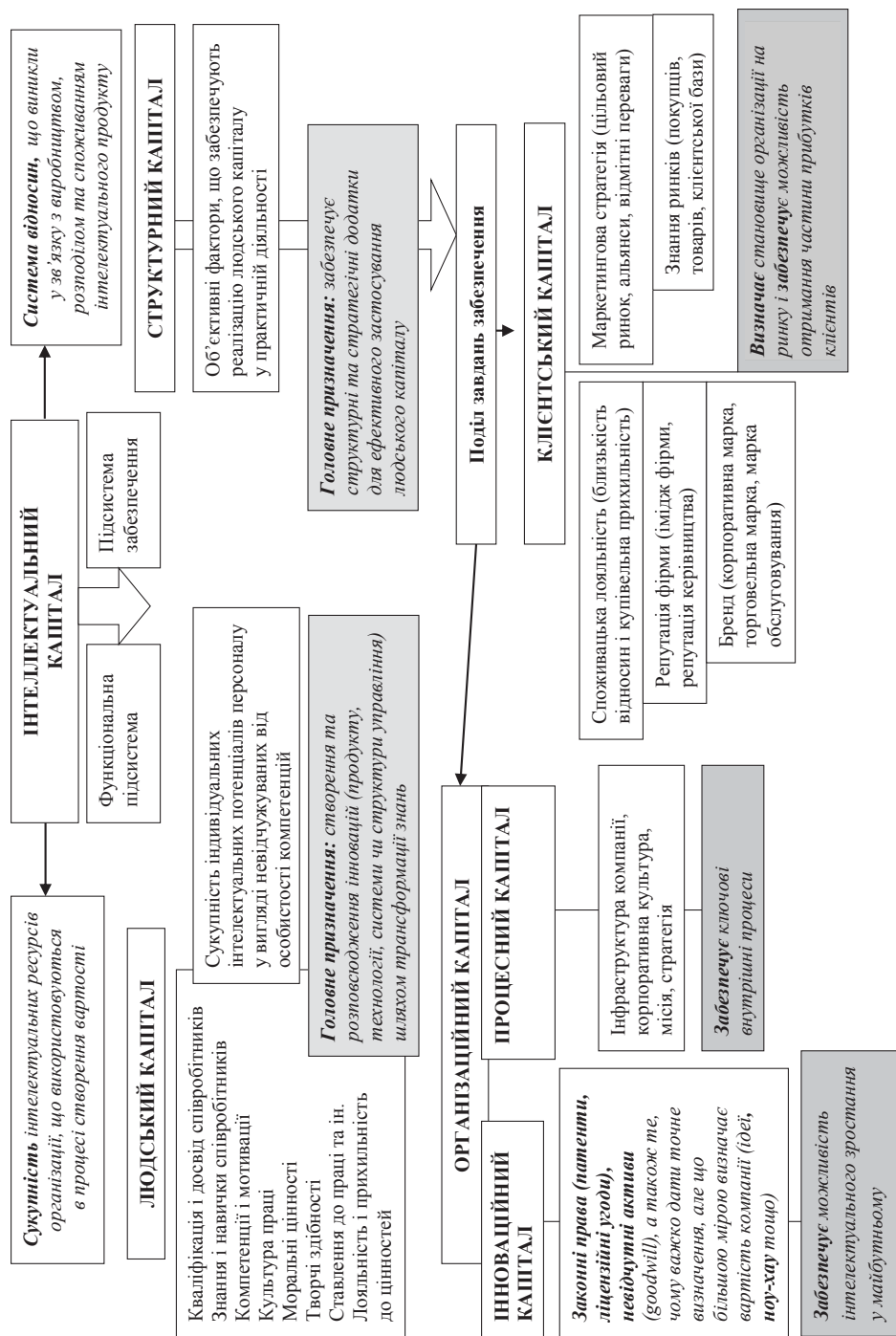

Рис. 3. Опис компонентів системи інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства

параметрам (безпеки, екологічності тощо), параметрам продуктивності, надійності ремонтпридатності та іншим технічним параметрам, що характеризують призначення продукції;

— галузі машинобудування першими реагують на економічні спади й останніми — на підйоми;

— основна частка підприємств машинобудівного комплексу — це колишні державні монополії. Вітчизняні монополії мали досить специфічні (що часто суперечили економічній природі монополії) характеристики: отримували сильну протекцію з боку держави; не володіли засобами виробництва і результатами праці і тому не несли серйозної матеріальної відповідальності за підсумки роботи; їм притаманні високі питомі витрати виробництва, весь виграш від монополюю високих цін і створення штучного дефіциту надходив не підприємству, а державі, що не дозволяло проводити необхідне розширення виробництва, а це, у свою чергу, сприяло зростанню дефіциту. Тому підприємства виявилися непристосованими до роботи в умовах конкуренції з іноземними виробниками;

— на вітчизняних машинобудівних підприємствах потенціал маркетингу має здебільшого дуже низький рівень чи знаходиться в зародковому стані;

— виробництво продукції машинобудування характеризується досить тривалим виробничим циклом, тому підприємства цієї групи галузей відчують потребу в тривалому кредитуванні і сильно страждають в умовах високого рівня інфляції, до того ж продукція машинобудування є, як правило, досить наукомісткою, тому розробка нової продукції потребує значних витрат часу і коштів, а також наявності відповідної наукової і дослідно-конструкторської бази.

Складено за [4].

Рис. 4. Темпи приросту/зниження виробництва основної продукції машинобудування у 2009–2010 рр., %

Проте машинобудування продовжує демонструвати позитивну динаміку розвитку. Так, незважаючи на певне скорочення обсягів виробни-

цтва у серпні до липня 2010 р. (мінус 1,9% проти зростання на 2% у липні до червня), у серпні 2010 р. до серпня 2009 р. спостерігалось прискорення темпів зростання до 42,1% (проти 38,4% у липні 2010 р. до липня 2009 р.), як показано на рис. 4.

Як наслідок, за підсумком січня–серпня 2010 р. продовжилася динаміка прискореного зростання кумулятивного показника до 32,7% (31,3% у січні–липні 2010 р.), як показано на рис. 5, 6.

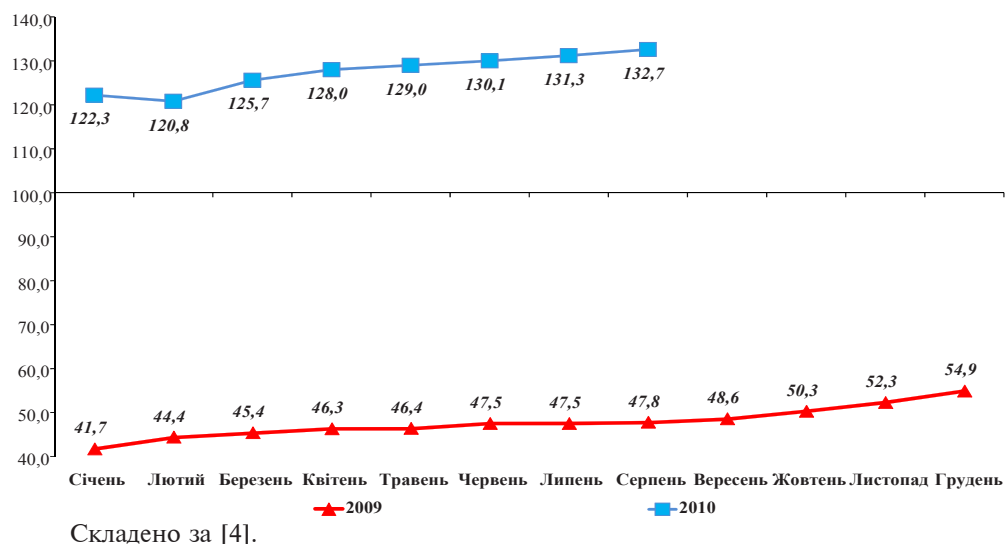

Рис. 5. Зміни обсягів виробництва машинобудування (наростаючим підсумком до відповідного періоду попереднього року), %

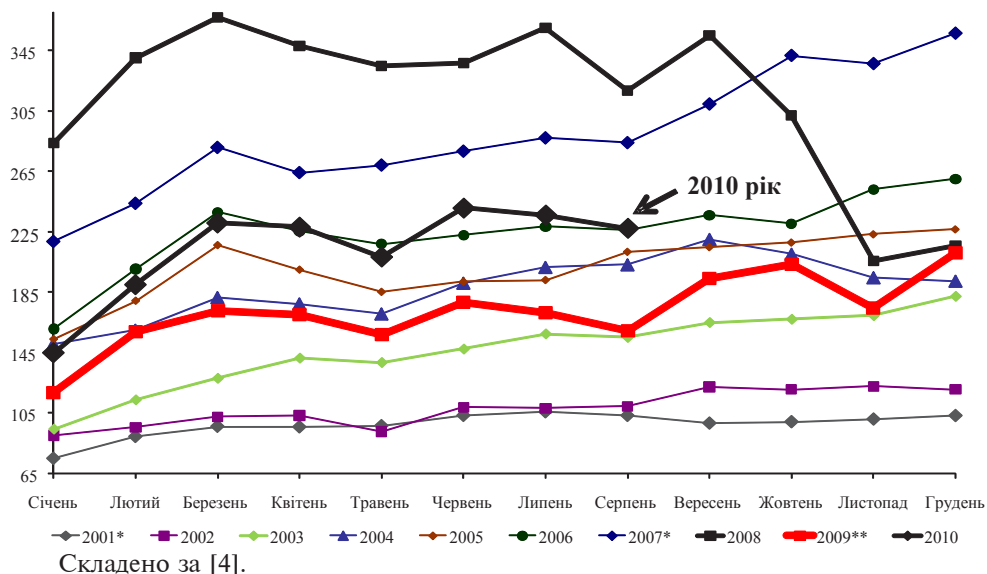

Рис. 6. Індекс обсягу продукції машинобудування, % (грудень 2000 р.=100%)

У цілому на результати роботи машинобудування впливають такі фактори:

1. Стимулюючі: поживлення інвестиційної активності у країнах СНД (у структурі експорту вітчизняної продукції машинобудування частка експорту до країн СНД становить майже 66%, а до РФ — майже 55%). Упродовж останніх місяців в основних імпортерів вітчизняної продукції машинобудування спостерігається покращання економічної ситуації та збільшується попит на інвестиції в основний капітал (у структурі споживання продукції машинобудування експорт становить 32,7%).

2. Стримуючі: суттєве скорочення внутрішнього попиту на продукцію машинобудування, перш за все автомобілебудування. Обмежений платоспроможний попит населення та корпоративного сектора в поєднанні із скороченням обсягів кредитування з початку року спричинили пролонговане згорання попиту на машинобудівну продукцію як населення, так і юридичних осіб.

Таблиця 2

Зміна загального обсягу наданих кредитів (залишки на кінець періоду), %*

Надані кредити	Січень	Січень–лютий	Січень–березень	Січень–квітень	Січень–травень	Січень–червень	Січень–липень
Нефінансовим корпораціям	-1,8	-1,4	-1,9	-0,8	-0,6	0,2	2,0
Домогосподарствам	-2,1	-3,4	-5,0	-6,2	-7,1	-8,3	-8,5

*Складено за [3].

Позитивні процеси, які спостерігаються на грошово-кредитному ринку, поки що не привели до активізації процесів кредитування: з початку року загальний обсяг наданих кредитів зменшився на 1,1% (станом на 1.09.2010 р.) [3] При цьому, якщо ситуація з кредитуванням нефінансових організацій поступово покращується (з початку 2010 р. і до липня зафіксовано зростання на 2,0%), то у домогосподарствах обсяг наданих кредитів скорочується на 8,5% (табл. 2).

Висновки. Виходячи з вищевикладеного, можна зробити висновок про те, що для підприємств машинобудівного комплексу найбільш складно перебороти відставання від світових лідерів. Економічна криза посилює значущість інтелектуального капіталу машинобудівного підприємства для його стійкого розвитку. Зростає важливість розвитку всіх елементів інтелектуального капіталу для всіх типів машинобудівних підприємств відповідно до їх стратегічної спрямованості, що потребує адекватних дій з управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств.

Успіхи в оволодінні інтелектуальним капіталом пов'язані з вирішенням питань ефективного управління: створення і примноження інтелектуального потенціалу підприємства; використання інтелектуального капіталу при створенні інноваційної продукції; процесом інвестування всього циклу перетворень інтелектуального капіталу.

Інтелектуальний капітал машинобудівного підприємства як унікальна комбінація інтелектуальних ресурсів є основою динамічного потенціалу і впливає на формування його конкурентних переваг.

Однак комплексний аналіз формування та розвитку інтелектуального капіталу ще попереду. Детального аналізу потребує розгляд питань з теоретичного погляду — з'ясування соціально-економічної природи інтелектуального капіталу, обґрунтування оцінки інтелектуального капіталу та об'єктів інтелектуальної власності як його складової, і з практичного — аналіз методологічних підходів до того, як суб'єкт господарювання може створювати, розвивати, нагромаджувати і використовувати інтелектуальний капітал для досягнення своїх стратегічних цілей. Для вирішення цих практичних проблем необхідний глибокий теоретичний аналіз економічної ситуації, що склалася, а також соціально-економічної суті інформаційного виробництва як основи дальшого поступу.

Список використаної літератури

1. Гава Ю.В. Структура інтелектуального капіталу / Ю.В. Гава // Науково-технічна інформація. — 2006. — №3. — С. 29–32.
2. Григорьев Д.В. Интеллектуальный капитал: от уровня индивида к уровню общества / Д.В. Григорьев // Евразийский международный научно-аналитический журнал: проблемы современной экономики. — № 3 (31) // <http://www.m-economy.ru>
3. Офіційний інтернет-портал Національного банку України // <http://www.bank.gov.ua/>
4. Офіційний інтернет-портал Державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Пронина И.В. Интеллектуальный капитал: сущность, структура, функции / И.В. Пронина // Электронное научное издание: Аналитика культурологии. — 2008. — № 2 (11) // <http://analiculturolog.ru>
6. Терон І.В. Інтелектуальний капітал як основне джерело багатства в постіндустріальному суспільстві/ І.В. Терон // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 7. — С. 90–94.
7. Шарко М. Модель формування національної інноваційної системи України / М. Шарко // Економіка України. — 2005. — № 8. — С. 25–30.
8. Friedman M. The Basic Postulates of the Demand Theory / M. Friedman // Economics Studies Quarterly. — 1963. — Vol. 14. — P. 115–140.

Стаття посвящена суті и розвитку інтелектуального капіталу как фактора підвищення конкурентоспособності машиностроительних підприємств. Проаналізовано состояние и тенденции развития машиностроительной промышленности Украины. Представлена структура компонентів інтелектуального капіталу машиностроительного підприємства.

Ключевые слова: *інтелектуальний капітал, інтелектуальний ресурс, конкурентоспособність, структура інтелектуального капіталу машиностроительного підприємства.*

The article is devoted an essence and intellectual capital development, as factor increase competitiveness of the machine-building enterprises. The analysis and tendencies development machine engineering industry of Ukraine is carried out. The structure components an intellectual capital of the machine-building enterprise is presented.

Key words: *intellectual capital, intellectual resources, competitiveness, intellectual capital structure of machine-building enterprise.*

Надійшло 15.10.2010.